

процесс, в частности на возможные пути конструктивного использования этнопедагогических знаний в процессе семейного воспитания.

Ключевые слова: этнопедагогика, народная педагогика, семейная этнопедагогика, педагогическая культура, этнопедагогический идеал, народные обычаи и обряды, этнотрадиционное образование.

SUMMARY

M. Bykova. Family traditions and customs of Ukrainian ethipedagogy as a pedagogical method of modern bringing up process.

In the article it is opened a content of conceptions «ethnopedagogics», «family ethnopedagogics», considered a connection of Ukrainian ethnopedagogic's goal and a goal of family bringing up, also ii is analyzed influence of family customs and Ukrainian ethnopedagogic's customs on educational-bringing up process, partly on possible ways of constructional using of ethnopedagogic knowledge in the process of family bringing up.

Key words: ethnopedagogic, folk pedagogic, family ethnopedagogic, pedagogical culture, ethnopedagogical ideal, folk customs and traditions, ethnopedagogical education.

УДК 37(09):37.036

О. А. Гудовсек

Рівненський державний
гуманітарний університет

ПРОБЛЕМИ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ У ВІТЧИЗНЯНИЙ ПЕДАГОГІЦІ XIX – XX ст.

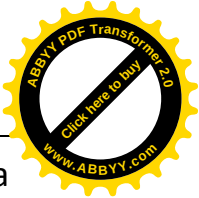
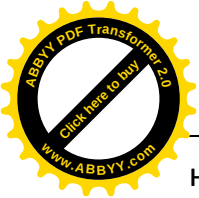
У статті висвітлено проблеми естетичного виховання особистості. Проаналізовано погляди вітчизняних педагогів та діячів української культури XIX – XX ст. на зазначену проблему. Розкрито окремі аспекти естетичного виховання та освіти.

Ключові слова: естетичне виховання, зміст, література, образотворче мистецтво, музика, естетична культура, педагоги.

Постановка проблеми. Проблема естетичного виховання особистості завжди була актуальною в педагогічній науці, розглядалася як принципово важлива складова педагогічної теорії, увага до вивчення якої то посилювалася, то послаблювалася, але ніколи не зникала. Періоди розквіту теорії естетичного виховання, як правило, збігалися з тими подіями, які відбувалися у країні: релігійними уявленнями, громадсько-політичними рухами; прогресивними ідеями, які були спрямовані на естетичний розвиток особистості тощо.

Провідні підходи до визначення предмета і змісту естетичного виховання були сформовані у часи античності. Античні педагоги, філософи розглядали естетичне виховання через поєднання краси тіла і душі, зовнішньої і внутрішньої краси, інтелектуальної, моральної і фізичної досконалості.

Візантійське мистецтво, базуючись на естетичних надбаннях античності, активно впливало на естетичну культуру Київської Русі та інших держав з православним релігійним віровченням. Естетична думка того часу

не обмежувалася вивченням впливу краси на духовність людини, а прагнула до розуміння ролі кольору, звуку у художній цінності творів мистецтва. Відтак почали формуватися системи образів і символів, які, на думку візантійців, мали пов'язувати людину з джерелом краси – Богом.

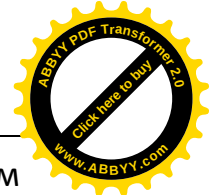
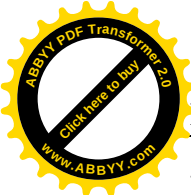
В епоху Середньовіччя вся теорія естетичного виховання будувалася на релігійному світосприйнятті, а серед видів мистецтва, що впливали на формування особистості перевага віддавалася поезії та архітектурі. Архітектура була зорієнтована на широку аудиторію, а поезія – на еліту суспільства.

В епоху Відродження необмежено зростає роль творчої людини – митця (художника, поета, музиканта), які через власні твори естетично збагачували культуру нації. У цей період увага мислителів була зосереджена на світській культурі, реальній людині, яка стала об'єктом художньої інтерпретації митців. Естетичне виховання особистості розвивало в людині почуття прекрасного, формувало грацію тіла і гармонію душі. Воно мало елітарну спрямованість, тоді як в епоху Нового часу духовно-естетичні надбання стали доступними більш широкому загалу. Саме тоді розпочався етап естетичного піднесення, який досяг свого апогею у XVIII – на початку XIX ст., відомий нам як Просвітництво.

Аналіз актуальних досліджень. Питанням естетичного виховання особистості присвячено низку праць. Так, В. А. Бітаєв розкрив роль естетичного виховання у процесі гуманізації особистості, В. М. Швирка, С. О. Сургай, Т. В. Шмельова простежили вплив різних засобів мистецтва на формування особистості. Сучасні проблеми естетичного виховання особистості розглянуто в наукових працях Хані-Ісса Халдун, Л. А. Руденко, Н. Г. Калашнік. Естетичне виховання дітей у різний період розвитку державності дослідили М. В. Чернявська, І. Л. Паласевич, Т. М. Цибар, Т. М. Мовчан, В. В. Городиська. Отже, аналіз останніх досліджень і публікацій дає змогу виявити ступінь проведених наукових розвідок і продовжити дослідження поставленої проблеми.

Мета статті – проаналізувати проблему естетичного виховання особистості у вітчизняній педагогіці XIX – XX ст.

Виклад основного матеріалу. До XIX ст. питання естетичного виховання особистості не було предметом спеціальних теоретичних досліджень. Поряд з тим відомі педагоги та діячі української культури розглядали окремі аспекти естетичного виховання й освіти особистості. Так, актуальним для нашого дослідження є погляди українського діяча, філософа, педагога Г. Сковороди, який великого значення надавав мистецтву. Розуміння мистецтва, краси у нього пов'язане з ідеєю

«сродності праці», діяльності, яка відповідає здібностям і прагненням людини та є найголовнішою умовою життя будь-якої людини.

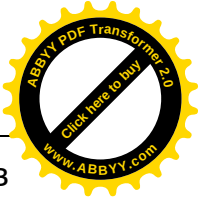
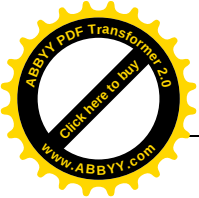
У 30–50 роках XIX ст. в Україні досить відомою була Харківська естетична школа. Її представники (І. Кронеберг, А. Метлінський) активно обговорювали питання значення естетичного виховання у становленні особистості.

Одним із перших педагогів, хто звернувся до проблеми естетичного виховання дітей, був П. Білецький-Носенко. Він у власному будинку (с. Летинці, поблизу м. Прилуки) відкрив школу-інтернат, в якій намагався прищепити вихованцям високі естетичні смаки, розвинути їх творчі здібності та нахили.

Питання естетичного виховання дістали більш глибоку розробку в науково-педагогічній спадщині С. Миропольського. Він визначив зміст естетичного виховання як процес формування в людині здібностей сприймати і розуміти прекрасне, а мета полягала у служінні істині, добру та красі. Учений обґрунтував категорії естетичного виховання та визначив його завдання: розвиток естетичних нахилів і здібностей учнів, задоволення художньо-естетичних потреб, формування естетичного смаку. Головними методами в естетичному вихованні дітей педагог уважав: красу православної церкви та богослужіння в ній, різні види мистецтва, ознайомлення з народною художньою творчістю, естетичне читання, залучення до краси природи, селянського побуту тощо.

Про естетичне виховання дітей дбав і видатний педагог, засновник нової української школи на гуманістичних і демократичних засадах – Б. Грінченко. Головним засобом естетичного виховання він уважав літературу. Педагог приділяв значну увагу художньому оформленню творів для дітей. Гарно ілюстровані книжки, на думку Б. Грінченка, стимулювали розвиток у дітей почуття прекрасного, що допомагало краще сприймати текст, виховувало естетичні уподобання.

Педагогічний інтерес викликає праця О. Гладкого «Эстетическое воспитание в духовной школе» (1910 р.), в якій підкреслюється важливе значення естетичного виховання в системі загальної освіти духовних шкіл та наголошується на тому, що правильно організований процес такого виховання – це «гарантія благородства, гуманності, аристократизму душі» [1]. Педагог зазначає, що найважливішими засобами естетичного виховання є: створення зовнішнього естетичного оточення (приміщення, де проживають, клас тощо); викладання різних видів мистецтва (музика, малювання, співи та ін.); вивчення літератури, поезії; екскурсії у природу; організація та підготовка концертів, вечорів, їх естетичне оформлення.

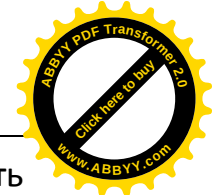
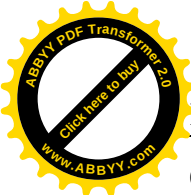
У свою чергу, український педагог, письменник, театрал Я. Мамонтов також був прихильником естетичного виховання. У нарисі «Естетизація людини» він обстоював думку про те, що метою естетичного виховання особистості є розвиток її естетичного почуття, а естетична культура є кінцевим результатом індивідуального і соціального розвитку людини [8].

Значний внесок у розробку питань естетичного виховання зробили видатні педагоги, композитори-класики ХХ ст. М. Леонтович, С. Людкевич, Я. Степовий, К. Стеценко, які дійовим засобом естетичного виховання вбачали мистецтво (музику).

Так, український педагог, композитор, громадський діяч К. Стеценко був прихильником гармонійного розвитку особистості, принципово важливим компонентом якого, на його думку, виступало естетичне виховання. Мету останнього він убачав у виявленні та розкритті творчих можливостей особистості, стимулюванні творчої активності [9]. Одним із найважливіших засобів естетичного виховання дітей він уважав музику, оскільки «вона (музика), як ніщо інше, здатна ушляхетнити людину, розвинути в ній благородні поривання, вплинути на психіку і настрої» [9, 63]. Одним із найголовніших завдань естетичного виховання Я. Стеценко вбачав у «збудженні» у дітей любові до краси, що знаходиться у «скарбниці» української народної творчості. Педагог запропонував систему естетичного виховання, яка базувалася на принципах доступності естетичного виховання для всіх дітей, обов'язковості естетичного виховання, відповідності дидактичного матеріалу віковим і педагогічним особливостям дітей.

Педагогічні погляди видатного українського культуролога, музиканта М. Леонтовича про естетичне виховання базувалися на таких положеннях: формування у процесі естетичного виховання художньо-образного мислення та розвиток творчих здібностей; надання естетичному вихованню (а саме музичному навчанню) духовності та емоційності; поєднання у процесі естетичного виховання класної та позакласної роботи з дітьми; серед усіх видів естетичного виховання провідне місце відігравало музичне виховання, зокрема фольклор. Матеріали педагогічної спадщини М. Леонтовича щодо естетичного виховання узагальнені у книзі «Практичний курс навчання у середніх школах України» (1989 р.) [4].

Вагому роль у розвитку естетичного виховання особистості на початку ХХ ст. відіграв російський педагог, перший нарком освіти СРСР А. Луначарський. Він використав для означення естетичного виховання у нашому сучасному розумінні деякі терміни: «художнє виховання», «художня освіта», «естетична освіта» та ін. Педагог трактував естетичне виховання як розвиток творчих спонукань до краси (основне завдання людини – «зробити

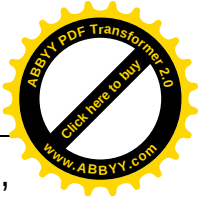
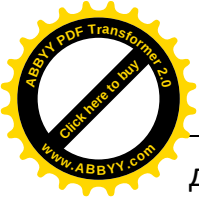
себе та всіх навколо себе витонченими, гарними, такими, що отримують радість»), до свідомого й емоційного ставлення до дійсності та мистецтва [6]. А. Луначарський визначив основні завдання естетичного виховання: масове ознайомлення суспільства з мистецтвом; розвиток масової художньої творчості; використання мистецтва минулого; створення нового мистецтва, що б об'єктивно відображало стан суспільства того часу [6].

Натомість радянський педагог С. Шацький розмежовував поняття «художнє» та «естетичне» виховання. Останнє, на його думку, зводилося до виховання за допомогою мистецтва універсальних якостей людини, залучення особистості до мистецтва, різносторонньої творчої діяльності, розвитку активності особистості, розвитку почуття патріотизму, любові до прекрасного у житті, розвитку колективізму. Художнє виховання педагог розглядав як складову, підпорядковану частину естетичного виховання [12, 186]. Він був переконаний у великій виховній ролі всіх видів мистецтва і через них прагнув активізувати процес естетичного виховання дітей. Виділяючи напрями діяльності, що відповідають основним дитячим запитам (заняття мистецтвом; навчання; гра; праця; організаційно-громадська робота), педагог визначав фактори естетичного виховання: природу, працю, ставлення викладачів і вихованців до мистецтва тощо [12].

Актуальним у контексті нашого дослідження є ідеї відомого педагога-новатора А. Макаренка, який розглядав естетичне виховання як один із найважливіших напрямів виховання. Центральне місце в естетичній концепції педагога посідає проблема виховання людини-колективіста, спрямованої на творчий пошук, творче ставлення до життя. Зосереджуючи увагу на соціальності людських почуттів, А. Макаренко був переконаний у здатності колективу виховувати Людину-творця [7].

Намагаючись забезпечити постійний зв'язок зовнішньої і внутрішньої краси людини, А. Макаренко включив до програми естетичного виховання різні види мистецтва (співи, музику, хореографію, літературу, театр, кіно, образотворче мистецтво), які були не лише засобами емоційного впливу, а й шляхом художньої освіти школярів. Найбільш вдалою формою художнього виховання дітей та учнівської молоді педагог уважав гуртки: танців, казок, образотворчого мистецтва, настінних газет, літературні, музично-вокальні та ін., у яких безпосередньо займалися естетичним вихованням особистості [7].

У 50–60-ті роки ХХ ст. деякі педагоги (Н. Дмитрієва, В. Разумний, В. Шацька, В. Шестаков) піддавали критиці ототожнення понять естетичне виховання і художнє виховання (мистецтва). Так, у працях радянського педагога В. Шацької естетичне виховання трактувалося як виховання здатності цілеспрямовано сприймати, відчувати красу в оточуючій

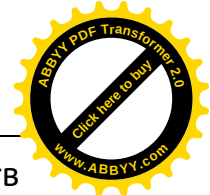
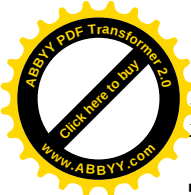
дійсності, у природі, у суспільному житті, праці, в явищах мистецтва, виховання потреби брати активну участь у створенні краси в житті і в мистецтві (тобто розуміти прекрасне в об'єктивному світі, цінувати прекрасне в мистецтві та вміти бачити прекрасне) [11, 6].

Педагог окреслила головні завдання естетичного виховання, які впливали з розуміння змісту і мети виховного процесу. Визначення змісту естетичного виховання, запропоноване В. Шацькою, увійшло до педагогічної науки, відображене і дістало свій розвиток у працях О. Апраксіної, Н. Ветлугіної, Ю. Ізюмського, Т. Полозової, Е. Савченко, Ю. Рубіна, присвячених як загальним, так і частковим питанням естетичного виховання.

Спробу визначити мету естетичного виховання зробили О. Докусов, Г. Розенбрат, Т. Чірковський, які вбачали її у розвитку в учнів закладених від народження здібностей відчувати та розуміти прекрасне у природі, піднесене та героїчне у праці, у суспільній діяльності та у творах мистецтва; розширенні естетичного світогляду; формуванні правильного уявлення, судження, переконання та оцінки про прекрасне в житті та в мистецтві; вихованні в учнів потреби та вміння самим по змозі брати участь відповідно до своїх здібностей, створенні прекрасного в житті та одночасно вихованні прагнення до систематичної боротьби з потворним в ім'я прекрасного, піднесеного і героїчного.

Значний внесок у розробку теорії естетичного виховання зробив відомий український педагог В. Сухомлинський, який по-новому переосмислив проблеми естетичної свідомості, естетичного ставлення до дійсності, естетичного ідеалу, естетичного смаку, естетичних оцінок, естетики поведінки. Для розвитку сучасної теорії естетичного виховання особистості особливої значущості набувають ідеї Василя Олександровича щодо культури почуттів, розвитку емоційної сфери особистості. Він уважав, що інтелектуальний розвиток людини неможливий без почуттів, переживань, емоційно-естетичного ставлення до оточуючих і до себе. Чим гостріше відчуття і сприйняття людини, тим більше вона бачить і чує навколо себе, чим глибше її емоційна оцінка явищ, подій, предметів, тим вона внутрішньо багатша та яскравіша. Заслужовують на увагу розроблені педагогом не тільки теоретичні, але й методичні прийоми і механізми естетичного впливу на особистість (спілкування з природою, мистецтвом, красивими людьми, різнобічна творча художньо-естетична діяльність школярів, яка виконувала функцію фактору формування естетичного ставлення до світу, до людей і закріплення цього ставлення в естетиці поведінки) [10, 177].

Відомий радянський педагог, композитор Д. Кабалевський визначав необхідність взаємодії різних видів мистецтва в естетичному вихованні

дітей. Він уважав, що «якщо перед дитиною не розкрити світ мистецтв (літератури, музики, живопису, театру, кіно), то його не замінити ніякими теоретичними вченнями. Дитина має випробувати на собі вплив самого мистецтва, відчувати його як прекрасну, серйозну та дуже важливу частину життя... Наше завдання – перш за все захопити дитину мистецтвом. Тоді воно виконає свою виховну та пізнавальну функцію» [2]. Д. Кабалевський розглядав мистецтво як концентроване вираження художнього початку, як найважливіший засіб духовного становлення особистості.

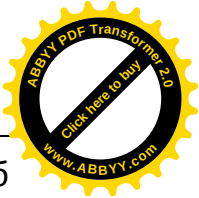
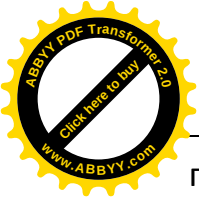
У свою чергу, Б. Ліхачов, досліджуючи різні аспекти естетичного виховання, трактував його сутність як формування і розвиток у дитини образного, емоційного сприйняття і ставлення до явищ мистецтва і дійсності, здібностей до творчості, художнього смаку, умінь і навичок діяльності і поведінки за законами краси [5]. Він запропонував принципи, на основі яких повинно здійснюватися естетичне виховання дітей та учнівської молоді.

Системний підхід до проблеми естетичного виховання висвітлено у працях педагогів другої половини ХХ ст., а саме: Л. Воловіч, Н. Дьоміної, М. Кіященко, Б. Рождественського.

Так, Б. Рождественський стверджував, що естетичне виховання – це сукупність організованих естетичних впливів, що послідовно здійснюються системою засобів дійсності і мистецтва та охоплюють усі сторони формування особистості.

У свою чергу, професор М. Кіященко визначав загальнодержавну систему естетичного виховання як сукупність об'єктивних умов і засобів, які реалізуються в суб'єктивній діяльності педагога-вихователя, що здійснює постійний, послідовний, систематичний, цілеспрямований вплив на вихованців з метою їх усебічного естетичного розвитку [3]. Через сукупність засобів естетичного впливу висвітлював проблему естетичного виховання доктор філософських наук Л. Воловіч. Він стверджував, що естетичне виховання – це органічна сукупність різних засобів, норм та методів цілеспрямованого естетичного впливу на людину, яке реалізується в суспільстві та виконує єдину для всіх функцію – формування естетичного ставлення до життя.

Радянський педагог Є. Квятковський визначив, що особливістю естетичного виховання є те, що воно активізує художньо-естетичні і творчі здібності, при цьому вплив мистецтва на інтелектуальну, емоційно-вольову сфери людини надзвичайно великий, але відбувається він повільно і поступово, починаючи з раннього дитинства. Педагог обґрунтував ідею комплексного естетичного виховання особистості, яка передбачала: по-перше, постійну взаємодію між собою різних видів мистецтва у

процесі впливу на особистість; по-друге, естетичне виховання як засіб мистецтва, так і спосіб дійсності повинно стати органічною частиною будь-якого виду виховання.

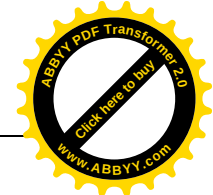
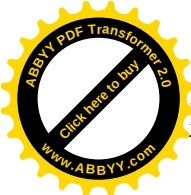
Необхідно відзначити, що в кінці ХХ ст. виникають новаторські ідеї щодо естетичного розвитку особистості. Зокрема розглядати взаємодію мистецтв в естетичному, загальнокультурному, духовному розвитку молоді запропонувала професор Г. Шевченко.

Українські педагоги Д. Джола, А. Щербо визначають естетичне виховання через поняття «естетичне ставлення». Вони досить докладно розглядають такі поняття, як «естетичні цінності», «естетичне сприйняття», «естетичний смак», «естетичні потреби», «естетичні почуття», «естетичні судження».

Висновки. Отже, аналіз педагогічних джерел засвідчив, що педагогіка ХІХ – ХХ ст. не мала усталених, єдиних понять, принципів організації процесу естетичного виховання і знаходилася на шляху пошуків і досліджень. У наукових розробках відзначалася педагогічна доцільність естетичного виховання у формуванні особистості, але іноді його зміст зводився до художньої освіти, тому головними методами і засобами проголошувалися різні види мистецтва (музика, образотворче, театральне мистецтво, пластика, кіномистецтво тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1. Гладкий А. Эстетическое воспитание в духовной школе / А. Х. Гладкий. – 1910. – 42 с.
2. Кабалецький Д. Б. Прекрасне пробуджує добре : статті, доповіді, виступи / Д. Б. Кабалецький. – К. : Муз. України, 1978. – 288 с.
3. Киященко Н. И. Вопросы формирования системы эстетического воспитания в СССР / Н. И. Киященко. – М. : Искусство, 1971. – 160 с.
4. Леонтович М. Д. Практичний курс навчання співу у середніх школах України / М. Д. Леонтович. – К. : Муз. Україна, 1989. – 135 с.
5. Лихачев Б. Т. Теория эстетического воспитания школьников : учеб. пособ. по спецкурсу для студ. пед. ин-тов / Б. Т. Лихачев. – М. : Просвещение, 1985. – 176 с.
6. Луначарский А. В. О воспитании и образовании / А. В. Луначарский. – М. : Педагогика, 1976. – 636 с.
7. Макаренко А. С. Проблемы школьного советского воспитания / А. С. Макаренко // Педагогические сочинения : в 8 т. – М. : Педагогика, 1986. – Т. 4. – С. 123–203.
8. Мамонтов Я. А. Проблема эстетического воспитания / Я. А. Мамонтов. – М. : Тип. Г. Лисснера и Д. Собко, 1914. – 20 с.
9. Стеценко К. Г. Спогади, листи, матеріали / Стеценко К. Г. – К. : Муз. Україна, 1981. – 480 с.
10. Сухомлинський В. О. Проблеми всебічного розвитку особистості / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 1. – С. 5–202.
11. Шацкая В. Н. Музыкально-эстетическое воспитание детей и юношества. / В. Н. Шацкая. – М. : Педагогика, 1975. – 200 с.
12. Шацкий С. Т. Советская школа, ее теория и практика / С. Т. Шацкий // Избранные педагогические сочинения : в 2 т. – М. : Педагогика, 1980. – Т. 2. – С. 179–190.

РЕЗЮМЕ

О. А. Гудовсек. Проблемы эстетического воспитания личности в отечественной педагогике XIX – XX вв.

В статье освещены проблемы эстетического воспитания личности. Проанализировано взгляды отечественных педагогов и деятелей культуры XIX – XX ст. на указанную проблему. Раскрыты отдельные аспекты эстетического воспитания и образования.

Ключевые слова: эстетическое воспитание, содержание, литература, изобразительное искусство, музыка, эстетическая культура, педагоги.

SUMMARY

O. Hudovsek. Problems of aesthetic education of the individual in the domestic pedagogy XIX – XX centuries.

In the article describes the problems of aesthetic education of the individual. Analyzes the views of national educators and workers culture XIX – XX centuries the specified problem. Discloses some aspects aesthetic education and education.

Key words: aesthetic education, content, literature, art, music, aesthetic culture, pedagogues.

УДК 372.48.001.102

Н. П. Дейниченко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

З ІСТОРІЇ ОСВІТИ В ЛЕБЕДИНСЬКОМУ ПОВІТІ ХАРКІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (КІНЕЦЬ XIX – ПОЧАТОК XX СТОЛІТЬ)

У статті на основі вивчення архівних матеріалів розглядається система освіти Лебединського повіту кінця XIX – початку XX століть, яка здійснювалася різними типами освітніх закладів: земськими школами, повітовими училищами, церковно-приходськими училищами, гімназіями. Характеризуються ресурси, що забезпечували навчання школярів Лебединського повіту.

Ключові слова: Лебединський повіт, земські школи, повітові училища, гімназії, освітні заклади, навчання школярів.

Корінні зміни в освіті відчувалися в результаті прогресивних змін у суспільстві, які змушували його повертатися обличчям до навчання народу й ініціювати освітні реформи. До таких прогресивних змін належать скасування кріпосного права (1861 р.), урядове «Положення про початкові народні училища» (1864 р.), що ліквідувало державно-церковну монополію на освіту й дало можливість приватним особам і організаціям відкривати початкові навчальні заклади; революція 1905–1907 рр., Перша світова війна (1914–1918 рр.), Лютнева революція (1917 р.), Велика Жовтнева соціалістична революція (1917 р.).

Постановка проблеми. В умовах сучасної освітньої парадигми питання історії освіти є актуальним.

Аналіз актуальних досліджень. Питання історії освіти Сумщини цікавило багатьох дослідників. Початки фрагментарного вивчення цього питання закладені працями І. Левченка (1928 р.), а потім розвинуті